

SZABAD BOGLÁRKA

Vilmos bácsi, az arlói mesemondó

Fotó: Vörös Előd

Egy ismeretterjesztő előadásorozat alkalmával, 2017 őszén **Ózdon jártam, barkó kézműves alkotóknál. A téma a népmese volt.** Egy kedves kézműves-mesemondó kollégával tartottuk a foglalkozást – előadást a népmese hasznáról, a színhagyományról, a magyar népmesemondás hagyományos formáiról. A barkó kézműves alkotók közül az egyik vendéglátó hölgy jelezte, hogy van egy idős mesemondó bácsi egy közeli településen, Arlón. Bevallom őszintén, nem sok kedvem volt már elmenni hozzá. Fáradtak voltunk, sötétedett, s az élőszavas mesemondó mester – mint tudjuk – nem terem minden fán. Pessimista hozzáállásom alapja ez volt: ha lenne a környéken még élő, idős, igazi mesemondó (aki nem a folklorizmus keretei között, nem oktatási rendszerben, hanem a hagyományos módon sajátította el az élőszavas mesemondás technikáját), arról én s a népmesével foglalkozó néprajzkutató kollégáim is tudnánk. Mégis elmentünk aznap este Arlóra Csipkés Vilmos Sándor házába. Életem egyik legjobb döntése volt. Amint belefogott meséjébe, kiderült számomra: ide vissza kell jönni!

Amost 83 éves **Csipkés Vilmos Sándor** 1936. március 18-án született a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Arló községben. Csipkés Vilmos olyan mesemondó, aki népmeséit főként (a 19. század végén, Arlón született) édesapjától és felvidéki származású édesanyjától, valamint az általa „honvédségeként” emlegetett katonaevek alatt megismert katonatársaktól tanulta. Meséit élőszóban, improvizatív módon meséli, repertoárja bővelkedik a hosszú és ritka tündérmesékben, de tréfás meséket és egy-egy legenda- vagy novellamesét is hallhatunk tőle. Varga Norbert felvidéki népmesekutató kollégámmal 2017 óta dokumentáljuk a repertoárját, melyből – reményeink szerint – hamarosan kiadvány is készül.

Vilmos bácsi gyermekkorra sok munkával, ám sok mese hallgatásával is telt. Gyerekként egy évig segített csordás édesapjának, később kovácsnak tanult, de végül géplakatos lett, gőzmozdonyokat javított. Rövid ideig mellékállásban brácsázott is helyi cigány muzikusokkal.

Az ő és családja elmondásából is tudjuk, hogy a 20. század eleji Arlón a cigányság és a magyarság békességben élt együtt. A fiatal, római katolikus vallású Csipkés Vilmos így került be például a ministránsok sorába, édesapja egyik magyar barátjának ösztönző hatására. Bár Vilmos bácsi szülei még nem voltak azok, de ő maga már írni-olvasni tudó, szakmával rendelkező lakosa a falunak. Az írás-olvasás hiánya nem jelentette, és ma sem jelentheti a népi kultúra, a népművészet hiányát. Így volt ez a Csipkés család esetében is, ahol – több adatunk is van róla – az édesapa, Csipkés János a közösség igazán jó mesemondójának számított. Ahogyan Vilmos bácsi fogalmaz, amikor visszaemlékezik édesapjára: „ő lejátszotta a kezével,” amit elmondott. Ez tehát azt jelenti, hogy gesztusokban igen gazdag volt mesemondói előadásmódja, de az elmondásokból arra is következtethetünk, hogy a dinamikai árnyalásokat is mesterfokon alkalmazta Vilmos bácsi édesapja. Édesanyja ezzel ellentétben egyszerűbben, kevesebb dramatikus eszközt alkalmazva mesélt, ám rá is jó mesemondóként emlékeznek vissza. Ma úgy mondanánk, hogy Vilmos bácsi édesanyja valószínűleg líraibb, trékevényebb mesemondó volt.

Köztudott, hogy a 20. század közepe óta, a rádió és a televízió terhodítása és a mesemondásnak helyet és alkalmat adó társas munkaalkalmak jelentőségének és gyakoriságának csökkenése miatt majdnem mindenütt megszűntek a hagyományos értelemben vett mesemondó közösségek. Csipkés Vilmos sem volt már ilyenformán mesemondója az arlói magyarok és cigányok sokszor vegyes közösségének, ám édesapja még egy aktív beszélőközösség mesemondójának számított.

Vili bácsi elmondásából tudjuk, de a cigány folklórral foglalkozó kutatók munkáiból is kiderül, hogy a cigány kultúrában a halottvirrasztónak, mint társasági eseménynek, milyen nagy jelentősége van a mesemondás kapcsán is. Csipkés Vilmos gyerekként részese volt ezeknek az alkalmaknak, amikor is édesapja a színhagyomány útján terjedő epikus folklórtörténetekkel szórakoztatta a jelenlévőket. Legfőképp az ilyen alkalmak és a családi összejövetelek jelentették a fiatal Vilmoska számára a – néprajzi szakkifejezéssel élve – „belenevelődés folyamatát”. Ez azt jelenti, hogy eleinte csendes megfigyelőként hallgatja valaki a mesét, és ezáltal észrevétlenül tanul. Vilmos bácsi is újra és újra hallgatta édesapja és édesanyja meséit, és így – tehát nagyrészt öntudatlanul – elsajátította a hagyományos élőszavas népmesemondás mint művészi folyamat fortélyait, ennek a technikának a sajátosságait.

Vilmos bácsi a '90-es években kezdett újra, eleinte családi körben mesélni. Az évekig a mélyben munkálkodó népmesék újra felszínre törtek, s a folyamatos gyűjtések, az egyre növekvő – legfőképp szakmai érdeklődésű – közönség is egyfajta motiváló tényezőt jelentett számára. Ez a motiváció a mai napig tetten érhető. Szövegmegformálása egyre kidolgozottabb, a mesemondás során a dinamikai, hangszínbeli, dramatikus jellemzők is a különösen igényes, magas szintű népművészeti értékek lenyomatai.

Csipkés Vilmos 2017 óta rendszeres meghívottja a Hagyományok Háza Magyar népmese – hagyományos mesemondás című 60 órás képzésének, mint mesemondó mester. A Meseszó Magyar Mesemondó és Szövegfolklor Egyesület 2018-ban tiszteletbeli tagjának választotta az idős mesemondót. Csipkés Vilmos a Hetedhét Hatvan Népmesefesztiválon 2018-ban együtt mesélt két – a Népművészet Mestere címmel a korábbi években már kitüntetett – mesemondóval, a vajdasági Toldi Istvánnal és az erdélyi Hideg Istvánné Lakatos Annával, mind a hárman kiemelt meghívottjai voltak a rendezvénynek.

Csipkés Vilmos Sándor egyike az utolsó mesemondóknak, s közöttük is talán az utolsó nagy tündérmese-mesélőt tisztelhetjük benne. Sajnos egyre kevesebb az olyan idős mesemondó mester, aki még a szóbeliség útján, hagyományosnak nevezhető formában tanulta az élőszavas népmesemondás technikáját. Eme ritka népművészek egyikeként Vilmos bácsiról az is elmondható, hogy különösen értékes repertoárral rendelkezik (legalább két tucat mese, melyek közül igen sok különlegesen szép tündérmese), népmesemondó tevékenységét pedig szűkebb környezetében (arlói idősök otthona) és a tágabb szakmai környezetben is (fesztiválok, szakmai rendezvények, konferenciák) kamatoztatja, ezáltal közösségteremtő és egyben értékmentő, hagyomány-továbbadó és -éltető művészi teljesítményt nyújtva.